

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 316.728(497.4Ljubljana)"1970/1979"
351.778.5(497.4Ljubljana)"1970/1979"

Prejeto: 24. 8. 2016

Jelka Piškurićuniv. dipl. zgodovinarica, asistentka, Študijski center za narodno spravo, Tivolska 42, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: jelka.piskuric@scnr.si

Hiše, vrtci, šole, ceste.

Gradnja hiš v Občini Ljubljana Vič - Rudnik*

IZVLEČEK

Prispevek na primeru Občine Ljubljana Vič - Rudnik predstavi in analizira tisti segment vsakdanjega življenja v socializmu, ki je povezan z gradnjo, tako individualno kot družbeno. Avtorica pri tem opiše strategije, ki so jih tako posamezniki kot občina sprejemali za doseganje zastavljenih ciljev. Ljudje socializem pogosto povezujejo z dobrimi možnostmi za gradnjo hiše ali druge infrastrukture. V sedemdesetih letih, na katera se je omejila avtorica, je bila aktivnost na gradbenem področju še posebno živahna. To je omogočala tudi rast življenjskega standarda. Kljub temu da se ljudje pogosto nostalgичno spominjajo izgradnje hiš, stanovanj, vrtcev, šol, cest, vodovoda in druge infrastrukture, podatki kažejo, da je to potekalo počasi, z zbiranjem različnih finančnih sredstev in pogosto z vložkom lastnega dela.

KLJUČNE BESEDE

Ljubljana Vič - Rudnik, 1970–1979, socializem, vsakdanje življenje, individualna in družbena gradnja, stanovanjska politika, komunalna urejenost, šole, vrtci, samoprispevek, Naša komuna

ABSTRACT

HOUSES, KINDERGARTENS, SCHOOLS, ROADS. CONSTRUCTION IN THE MUNICIPALITY OF LJUBLJANA VIČ - RUDNIK

Using the case of the Municipality of Ljubljana Vič - Rudnik, the paper presents and analyses a segment of the daily life in socialism that was related to individual and public housing construction. The authoress describes a variety of strategies that both individual citizens and the municipality employed in pursuing their set goals. Socialism is often associated with good opportunities for building houses or other types of infrastructure. During the 1970s, the period at the focus of this paper, construction activities were especially vibrant. This was also a result of the rising living standard. Even though people tend to remember the building of their houses, flats, kindergartens, schools, roads, waterworks and other infrastructure with nostalgia, the data shed light on the sluggishness of construction, which was financed by collecting various funds and often brought to completion through voluntary work.

KEY WORDS

Ljubljana Vič - Rudnik, 1970–1979, socialism, daily life, individual and public housing, housing policy, municipal infrastructure, schools, kindergartens, self-imposed contribution, Naša komuna

* Raziskovalni program št. P6-0380 je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Rast življenjskega standarda, ki se je začela v šestdesetih letih 20. stoletja, je dovolj velikemu številu prebivalcev Slovenije in Jugoslavije omogočila tako imenovano »dobro življenje«, ki ga povezujemo z razvijajočo se potrošniško kulturo in relativno dobrimi življenjskimi pogoji, ki so omogočali možnosti za razvedrilo in oddih ter povečano dejavnost na gradbenem področju. Kljub periodičnim težavam in zaostritvam na gospodarskem ter političnem področju, je bilo s stališča vsakdanjega življenja najbolj udobno obdobje za prebivalce od sredine šestdesetih let do druge polovice sedemdesetih let.¹ Če ljudi povprašamo o življenju v socializmu, pogosto izpostavljajo, da je bil to čas, ko so si lahko zgradili hišo, pridobili stanovanje in si uredili svoj življenjski prostor. Pravzaprav to dejstvo poudarjajo kot eno od prednosti socializma. Zato sem se v pričujočem prispevku osredotočila na tisti segment vsakdanjega življenja na območju nekdanje Občine Ljubljana Vič - Rudnik, ki je povezan z gradnjo, bodisi individualno ali družbeno. Pri tem sem opazovala tudi strategije, ki so jih tako posamezniki kot občina sprejemali za doseganje zastavljenih ciljev. V sedemdesetih letih, na katera sem se omejila, je bila aktivnost na gradbenem področju zelo živahna. Za glavni vir sem izbrala nekdanje občinsko glasilo *Naša komuna*,² ki je skrbno poročalo o dogajanju in napredku krajev v občini, o »uspehih skupnih prizadevanj«, »izgrajevanju samoupravne socialistične družbene skupnosti«, pa tudi o izživih, s katerimi so se v vsakdanjem življenju srečevali občani.

Občina Ljubljana Vič - Rudnik in nekatere značilnosti življenja v sedemdesetih letih

Občina Ljubljana Vič - Rudnik je bila ena od večjih slovenskih občin in hkrati ena od manj razvitih. Dokončno obliko je dobila leta 1961, ko sta se združili občini Ljubljana Vič in Ljubljana Rudnik ter ko so se jima pridružile še zadnje podeželske ob-

čine.³ Poleg dela Ljubljane je obsegala tudi obsežno ruralno zaledje, ki se je raztezalo na Ljubljansko barje in deloma globoko v notranjost njegovega hribovitega zaledja. Občina je segala do Polhograjskega hribovja na zahodu, Rakitniške planote, Mokreca, doline Iške in Želimeljščice na jugu ter velikolaške pokrajine na jugovzhodu. Zaradi vsega naštetega je bila po geografski in socialni strukturi precej raznolika. Podeželski del je bil slabše gospodarsko razvit, deloma zelo tradicionalen, čeprav je bil v obravnavanem obdobju proces deagrarizacije podeželja že dobro viden. Vendar tudi mestni del ni bil dobro razvit, marsikje je imel bolj primestni kot mestni videz, industrije je bilo malo. Prebivalstvo mestnega dela je bilo večinoma delavsko in uradniško, na podeželju pa je število prebivalcev, ki so se ukvarjali s kmetijstvom, že močno upadlo. Prevladovala so tako imenovana mešana gospodinjstva, kjer so se v popoldanskem času ukvarjali s kmetijstvom, drugače pa so bili redno zaposleni.⁴ Na podeželju so se v tem času gradile tudi nove stanovanjske soseske individualnih hiš, ki so postopoma prinašale priseljence iz drugih krajev in začele spreminjati tradicionalno strukturo podeželja.

Za gospodarstvo so sedemdeseta leta pomenila obdobje naraščajoče nestabilnosti. Začetek sedemdesetih let je prinesel prelom z liberalno politiko in vrnitev k stari politični liniji.⁵ Z odstopom Staneta Kavčiča leta 1972 so tudi v Sloveniji prevladali zagovorniki ekstenzivnega in samozadostnega gospodarskega razvoja. Ustava iz leta 1974 in zakon o združenem delu, ki sta sledila, sta utrdila sistem socialističnega samoupravljanja ter prinesla zapleten, nerazumljiv in neučinkovit delegatski sistem odlo-

¹ Jugoslovanski bruto domači proizvod je v šestdesetih letih v povprečju znašal 6,8 odstotkov, v sedemdesetih letih pa 6,3 odstotkov. Močno je naraščala potrošnja, ki je med letoma 1971 in 1975 znašala 5,3 odstotka. Sedemdeseta leta so sicer prinesla rast cen življenjskih potrebščin, ker pa so rasli tudi osebni dohodki, v povprečju celo nekoliko več, so bile razmere za razvoj potrošništva ugodne. Poleg tega je bil družbeni proizvod na prebivalca v Sloveniji v tem obdobju še enkrat višji, kot je bilo jugoslovansko povprečje. Gl. Patterson: *Bought and Sold*, str. 38–39; Lorenčič: *Kako smo živeli*, str. 135; in Rendla, *Življenjska raven*, str. 189–190.

² *Naša komuna* je izdajala občinska konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva, zato je bilo v člankih pogosto prisotno aktualno politično dogajanje. Kljub temu je to glasilo zanimivo gradivo za razumevanje vsakdanjega življenja. Podobno kot v današnjih občinskih glasilih so tudi v tem glasilu prisotni članki občanov, ki so poročali o novih pridobitvah v njihovih krajih, na primer o novih cestah, vodovodu, kanalizaciji, elektriki, vrtcih in šolah, o kulturnem in športnem utripu ali pa o težavah, s katerimi so se srečevali.

³ Združevanje Ljubljane s predmestnimi in podeželskimi deli je bilo posledica želje oblasti, da bi se zmanjšale razlike med mestnim in podeželskim prebivalstvom, ter da naj mesto ne bo ločeno od svoje okolice, kar je v končni fazi privedlo do postopnega oblikovanja petih ljubljanskih občin. Hkrati so želeli uveljaviti načelo, da je občina oziroma komuna kot upravna enota dovolj blizu prebivalcem, v njenem okviru naj bi bila povezana območja s skupnimi interesi in pogoji za gospodarski ter družbeni razvoj. To je privedlo do procesa združevanja in decentralizacije, ki je trajal od leta 1955, ko je bil uveden nov komunalni sistem, do leta 1964. V tem obdobju je prihajalo do večjih sprememb v obsegu občin in okrajev, občine pa so dobivale tudi večje pristojnosti.

⁴ Do tega so pripeljali državni gospodarski ukrepi, nacionalizacija, agrarna reforma, kolektivizacija in uvedba zemljiškega maksimuma, po katerih se mnogo kmetov ni več moglo preživljati izključno s kmetijstvom. Tudi načrtovana industrializacija podeželja je poskrbela za spremembo, saj so nova delovna mesta nudila boljši zaslužek kot kmetijstvo.

⁵ V drugi polovici šestdesetih let se je v Sloveniji na političnem in gospodarskem področju uveljavila liberalna politika mlajše generacije komunistov pod vodstvom predsednika republiškega izvršnega sveta Staneta Kavčiča, ki je izraziteje zastopal slovenske interese v Jugoslaviji ter se zavzemal za večjo odprtost gospodarstva v svet in njegovo tržno konkurenčnost. Jugoslovansko gospodarstvo se je že od začetka šestdesetih let borilo s krizo, zato so zagovarjali pospešeno uresničevanje reformnega programa.

Zemljevid nekdanjih ljubljanskih občin (Enciklopedija Slovenije, 6. zvezek, str. 247).

čanja.⁶ Do sredine sedemdesetih let je Jugoslavija že močno zaostajala za razvitimi evropskimi državami, imela je veliko stopnjo inflacije, nizko produktivnost in nizke osebne dohodke, imela pa je veliko rast zaposlenosti v industriji. Država je v razvoj gospodarstva velikopotezno vlagala domača proračunska sredstva in tuje kredite, vendar brez uspeha.⁷ Vedno več je bilo govora o stabilizaciji, sploh v drugi polovici sedemdesetih let, ko se je začela kriza zaostrovati.⁸ Podjetja so imela izgube, rasla je inflacija,⁹ ki so jo poskušali omejiti z ukrepom omejevanja rasti cen in s tako imenovanim zamrzovanjem plač. Občina Ljubljana Vič - Rudnik je v tem desetletju močno

nazadovala. Po narodnem dohodku na prebivalca je bila leta 1970 od šestdesetih slovenskih občin na 21. mestu, leta 1975 na 25. mestu, leta 1978 pa je globoko padla na 48. mesto.¹⁰

Kljub temu so sedemdeseta leta prinesla višjo kakovost življenja, življenjski standard pa je bil najvišji po koncu druge svetovne vojne. Brezposelnost je bila nizka, nekoliko tudi zaradi dejstva, da si je mnogo ljudi poiskalo delo v tujini. Slednji so s tem izboljšali tudi življenjski standard svojih družinskih članov, ki so ostali doma. Nekateri so si standard izboljševali z dodatnimi dohodki, na primer iz sive ekonomije; ti isti, ki dodatnih zaslužkov niso imeli, so pogosto živeli skromno.¹¹ Zaradi rasti življenjskega standarda so v

⁶ Mnogi v ustavi iz leta 1974 vidijo vzrok za gospodarsko nazadovanje države. Gl. Lorenčič, *Kako smo živeli*, str. 135.

⁷ Princič, *Modernizacija*, str. 176–178.

⁸ To je bila tudi posledica zunanjih dejavnikov. Prva naftna kriza v letih 1973 in 1974 ni imela takega vpliva na Jugoslavijo, saj je lahko dobivala poceni nafto iz Libije. Šele druga naftna kriza v letih 1979 in 1980 je prinesla gospodarske težave, saj se država nanje ni znala pravočasno prilagoditi. Gl. Duda, *Pronađeno blagostanje*, str. 27.

⁹ Ob koncu sedemdesetih let se je inflacija že blížala 30 odstotkom. Gl. Vodopivec, *Od Poblinove slovnice*, str. 382.

¹⁰ *Dogovor o temeljih družbenega plana občine Ljubljana Vič - Rudnik za obdobje 1981–1985*, str. 38.

¹¹ Vodopivec, *Od Poblinove slovnice*, str. 381. Gospodinjstva imajo praviloma lahko več virov dohodka. Poleg plače so tu razne samooskrbne dejavnosti, trženje lastnih izdelkov ali storitev, razna transferna plačila, na primer v obliki daril. Več o tem gl. Wallerstein, *Uvod*, str. 44–47. Jugoslavija je tolerirala trženje lastnih izdelkov ali storitev, tudi v okviru sive ekonomije, delavci pa so nizke plače kompenzirali tudi z drugimi transferji v okviru podjetij in sindikalnih organizacij, ki so

sedemdesetih letih luksuzni izdelki postajali čedalje bolj dostopni. V tem času je opazen porast nakupa modernega pohištva, gospodinjskih aparatov, televizorjev in osebnih avtomobilov.¹² Osebni dohodki so bili v primerjavi z zahodnimi državami sicer nizki in Jugoslavija je spadala med slabše razvite evropske države, kljub temu pa v tem obdobju lahko sledimo razvoju potrošniške družbe, ki se je oblikovala na podlagi vplivov iz zahoda in želje ljudi po boljšem življenju in sodelovanju v tej kulturi.¹³ V državi je bilo težko kupiti izdelke zahodnih proizvajalcev in jih je bilo pogosto treba pridobiti po drugi poti. Od konca šestdesetih let se je v Italijo in Avstrijo odpravilo po nakupih čedalje več Slovencev, ki so v obmejnih mestih nakupovali to, česar je doma primanjkovalo: oblačila, obutev, plošče, gospodinjske aparate, živila ali celo gradbeni material. Maloobmejni promet se je povečal po ureditvi odnosov z Avstrijo in Italijo sredi sedemdesetih let, prav tako so se v teh letih povečale možnosti za turistična potovanja v tujino.¹⁴

Ne samo, da so bile domače trgovine slabo preskrbljene z izdelki, mnogokrat so se občani pritoževali, da izdelkov primanjkuje in da se morajo po nakupih voziti v center mesta.¹⁵ Ko je *Naša komuna* sredi sedemdesetih let povprašala občane o zadovoljstvu z založenostjo trgovin, lahko preberemo, kaj so potrošniki pogrešali. Nekateri so bolj jasno izražali nezadovoljstvo, drugim se je preskrba zdela zadovoljiva. Kljub temu lahko razberemo, da so se večini trgovine zdele premajhne za potrebe naraščajočega števila prebivalcev, pogrešali so določene izdelke in si želeli bolj moderne trgovine. Občani Brezovice so se pritoževali, da je trgovina premajhna in preslabo založena: »Čakati je treba v njej kot črna živina'. Ena tretjina Brezovčanov kupuje vse v Ljubljani. Seveda, ko pa ne dobijo v trgovini, kar bi želeli, pa še čakati je treba.«¹⁶ Podobno so poročali iz Vnanjih Goric: »Sedanjo trgovino pesti prostorska stiska, posledica tega je omejen izbor artiklov. Nezavidljiva je preskrba z mesom, sadjem in kruhom, ki ga pogostokrat popoldne

zmanjka.«¹⁷ Ob koncu sedemdesetih let so že nastopile težave pri preskrbi z določenimi osnovnimi življenjskimi potrebščinami, kot so olje, sladkor, pralni praški, kava, južno sadje, toaletni papir in naftni derivati. Maja 1979 so zaradi pomanjkanja nafte uvedli sistem par-nepar, po katerem so lahko na določene dneve lahko vozili le avtomobili, ki so imeli parno registrsko številko, na določene pa tisti z neparno.¹⁸

Število prebivalcev Ljubljane in njene okolice je raslo v vseh desetletjih po koncu vojne, tako zaradi naravnega prirasta, ki je enega od vrhuncev zabeležil v sredini sedemdesetih let, kot zaradi priseljevanja. Občina Ljubljana Vič - Rudnik je ob popisu leta 1971 štela 65.747 prebivalcev, deset let kasneje, leta 1981 že 74.281.¹⁹ Demografska rast je zajela predvsem mesto in večje podeželske kraje, v bolj odmaknjenih pa se je število prebivalcev manjšalo. Kot poglavitni razlog navajajo odmaknjenost in slabo urejeno infrastrukturo. V *Naši komuni* so za naselje Golo, ki leži v hribovitem zaledju barja pod Mokrecem, kot razlog za izseljevanje zapisali, da »prebivalci nimajo vode, so brez kanalizacije, brez telefona, skoraj neprevozno cesto imajo, avtobus komajda pride kdaj na to področje, industrije nimajo.«²⁰ V ruralnem delu Občine Ljubljana Vič - Rudnik je kmetijstvo hitro izgubljalo svoj pomen in večina prebivalcev se je na delo vozila v Ljubljano ali večje podeželske kraje, kjer so po koncu druge svetovne vojne začeli vzpostavljati industrijske ali večje obrtne obrate. Kmetije, ki so ostale, so bile v začetku sedemdesetih let slabo opremljene, kmetje slabo usposobljeni, storilnost je bila majhna, predvsem pa so težko prodali svoje izdelke.²¹ Mehanizacija je začela v večji meri prodirati na podeželje proti koncu desetletja. Trend opuščanja kmetijske dejavnosti se je v sedemdesetih let nadaljeval. O Vnanjih Goricah lahko v *Naši komuni* preberemo, da je družin, ki bi se ukvarjale izključno s kmetijstvom, malo, »več je tako imenovanih mešanih gospodinjstev, kjer je del članov zaposlenih izven kmetijstva, popoldne pa tudi oni delajo na kmetiji.«²² »Razvoj Vnanjih goric gre v tej smeri, da kmalu to ne bo več vas na robu Ljubljane, marveč naselje novih individualnih gradenj,«²³ so še dodali.

Sedemdeseta leta so bila tudi čas ponovnega vzpostavljanja politične enotnosti, ki je sledilo ob-

omogočala na primer ugodnejše kredite, ugodnejše letovanje v počitniških domovih, ki so bila v lasti podjetij, možnosti za štipendiranje družinskih članov in podobno.

¹² Proizvodnja tako imenovanega blaga široke potrošnje je v sedemdesetih letih rasla hitreje od celotne industrijske proizvodnje. Največja ponudba in povpraševanje po električnih štedilnikih sta bila na primer zabeležena v letu 1972. Že leta 1971 pa je imelo vsako tretje gospodinjstvo osebni avto. Gl. Rendla, Založenost trga, str. 116–125.

¹³ Duda, *Pronadeno blagostanje*, str. 35.

¹⁴ Repe, »Tihotapijo vse, razen ptičjega mleka«, str. 93–95.

¹⁵ V centru Ljubljane pa se je leta 1971 odprla v tistem času najosodobnejša trgovina Maximarket. Nama je potrošnikom ponujala raznovrstno blago že od konca štiridesetih let. Sredi sedemdesetih let je začelo rahlo upadati število trgovin z živili, prav tako tudi število prodajaln z mešanim blagom. Gl. Rendla, Založenost trga, str. 131–132.

¹⁶ Uspešna prizadevanja za enotnost, *Naša komuna*, 13. maj 1976, str. 7.

¹⁷ Poudarek komunalnemu razvoju, *Naša komuna*, 8. februar 1977, str. 3.

¹⁸ Rendla, Založenost trga, str. 135.

¹⁹ Podatki so zbrani iz popisov na spletni strani Statističnega urada Republike Slovenije. Gl. *Popis prebivalstva 1971*, dostopno na http://www.stat.si/publikacije/pub_popis_1971.asp (21. 3. 2014) in *Popis prebivalstva 1981*, dostopno na http://www.stat.si/publikacije/pub_popis_1981.asp (21. 3. 2014).

²⁰ Mladina Golega je lahko vsem vzor!, *Naša komuna*, 1. marec 1976, str. 4.

²¹ Preusmerjenim kmetijam prvo mesto v razvojnem programu, *Naša komuna*, 17. april 1972, str. 4.

²² Poudarek komunalnemu razvoju, *Naša komuna*, 8. februar 1977, str. 3.

²³ Prav tam.

računu z liberalno strujo na političnem področju. V tem času vrhunec doseže Titov kult, povečujejo revolucijo, narodnoosvobodilni boj in komunistično partijo.²⁴ V *Naši komuni* lahko opazimo, da je čedalje več poudarka na vlogi družbenopolitičnih organizacij v lokalnih skupnostih, na primer Zveze komunistov, Socialistične zveze delovnega ljudstva, Zveze borcev ali mladinske organizacije. Vrstijo se članki, ki se obračajo na zgodovinski spomin in poročajo o praznovanju občinskih praznikov in drugih proslav ter pohodov, ki so bili organizirani v čast medvojnemu dogodkom in narodnim herojem. Posvečajo se tudi pionirjem in mladincem ter njihovim akcijam. Toda dejansko se zdi, da so se ljudje v tem obdobju odmaknili od politike – čeprav so bili mnogi vključeni v delegatski sistem odločanja – ter da so se bolj posvečali lastnemu standardu, boljšemu življenju ali družini. V tem času se je razmahnila gradnja individualnih stanovanjskih hiš ali počitniških hiš, ki so postajale tudi statusni simbol, preživljanje počitnic na morju pa je postopoma dobilo tisto veljavo, ki jo poznamo iz pogosto nostalgичnih spominov o življenju v nekdanji Jugoslaviji.²⁵ Ljudje so za gradnjo hiš najemali posojila, ki jih je bilo zaradi visoke inflacije v osemdesetih letih lahko odplačevati, oziroma so morali vrniti le manjši del realne vrednosti posojila.²⁶

Individualna in družbena gradnja

Čeprav je Občina Ljubljana Vič - Rudnik v skupnem padala po lestvici razvitosti, sta demografska rast in boljši življenjski standard v njene kraje prinesla določen razvoj, s tem pa so prišle tudi nove potrebe občanov, ki so izražale na več področjih: stanovanjska problematika, neurejena kanalizacija in vodovod, premalo urejene cestne in avtobusne povezave, slaba električna napeljava in premalo priključkov za telefon, pomanjkanje mest v vrtcih in zastareli šolski prostori. Občina ni imela dovolj denarja, da bi v celoti financirala katerokoli od teh potreb, zato so občani, izrazito na podeželju, vendar tudi v mestu, veliko prispevali sami, tako v denarju kot v delovnih urah oziroma udarniškem delu, ki so ga morali opraviti, če so hoteli, da je bilo kaj zgrajeno. Za asfaltiranje cest, obnovo električnega omrežja ali za številne druge potrebe so posamezniki prispevali denar v obliki samoprispevka,²⁷ prispevale so ga tudi krajevne de-

lovne organizacije. Na ta način so rasli mnogi objekti, na primer gasilski domovi in kulturne dvorane, ki so bili velikokrat center lokalnega družabnega življenja. Zanimivo je, kako so se posamezniki in ne nazadnje tudi občina trudili, da bi stanje izboljšali, ter kakšne strategije so sprejeli, da so nadomestili pomanjkanje finančnih in materialnih sredstev. V nadaljevanju bom podrobneje opisala nekatere primere s področja individualne in družbene gradnje.

Šole in vrtci

Ker so mesto in primestna naselja rastla ter so se v nova naselja naseljevale predvsem mlade družine, je bilo prostora v šolah in vrtcih kmalu premalo. Šole so bile stare in premajhne za čedalje večje število otrok. »Eden izmed problemov, ki je nastal kot posledica prevelike naseljenosti, je šola. Le-to so gradili po vojni kot štirirazrednico in je za takratno število vaških otrok povsem ustrezala. Medtem pa se je število prebivalcev povečalo za več kot 500 in prostori so postali pretesni,«²⁸ so razlagali na Škofljici. Tudi v Horjulu so si želeli novo osnovno šolo, saj je bila stara neustrezna: »Pouk je v treh različnih stavbah, ki si le niso tako blizu. Glavna izmena je v osnovni šoli, druga v gornjih prostorih prosvetnega doma, tretja, manjša skupina pa ima pouk v neprimernih prostorih združenega doma. Nekateri prostori so izredno neprimerni, ker niti higiensko ne ustrezajo, saj morajo učenci hoditi na stranišče iz ene stavbe v drugo. [...] Zaradi pomanjkanja prostorov je tudi pouk deljen na neprimeren čas, predvsem za nižje razrede.«²⁹ V letu 1976 je bila s samoprispevkom ljubljanskih občin tam zgrajena nova šola in upali so, da bo s tem prostorskih težav konec.³⁰ Tudi mestne krajevne skupnosti so se srečevale s podobnimi težavami: »Osnovna šola Vrhovci ima, kot vemo 536 učencev in je zaradi pomanjkanja v učilnicah več otrok, kot to določajo predpisi. [...] Delovni pogoji so težki, tako za učitelje kot tudi za otroke. Pouk telesne vzgoje poteka v avli pred učilnicami, kar ovira nemoteno izvedbo pouka.«³¹

Še več težav je bilo z vrtci. Zaradi spremenjenega načina življenja so bili starši v mestu odvisni od vrtcev, tisti, ki so bili priseljeni, pa sploh niso imeli več socialnega zaledja širše družine, ki bi jim priskočila

²⁴ Vodopivec, *Od Poblinovalne slovnice*, str. 414.

²⁵ Morje je postalo nacionalni ponos, predvsem za Hrvaško, ki je imela najdaljšo obalo, pa tudi za druge republike in kmalu je postalo »naše morje«. Delež domačih turistov na hrvaški obali je v sedemdesetih letih strmo rasel. V letu 1980 je bilo tam zabeleženih 23,5 milijonov nočitev jugoslovanskih turistov. Gl. Duda, *Adriatic for All*, str. 295–299.

²⁶ Mandič, *O distribuciji*, str. 63.

²⁷ Samoprispevek je bila dajatev v višini nekaj odstotkov plače, ki jo je bilo treba izglasovati na referendumu. Bil je časovno omejen na največ pet let. Namenjen je bil za sofinanciranje izgradnje komunalne infrastrukture, cest, vrtcev, šol, zdravstve-

nih domov, domov za ostarele, športnih ali kulturnih centrov. Samoprispevki so se uveljavili, ko proračunska sredstva niso več zadoščala za izgradnjo osnovne infrastrukture. Lahko so jih razpisali na ravni občine ali krajevne skupnosti. Največ jih je bilo sprejetih po posameznih krajevnih skupnostih. V letih od 1972 do 1986 je vseh pet ljubljanskih občin skupaj izglasovalo samoprispevek za izgradnjo vrtcev, osnovnih šol, športnih dvoran, zdravstvenih domov in domov za starejše občane.

²⁸ Šola na Škofljici, *Naša komuna*, julij–avgust 1971, str. 7.

²⁹ Horjulčani hočejo novo šolo, *Naša komuna*, november 1971, str. 4.

³⁰ Ob krajevnem prazniku – 7. septembra – nova šola, *Naša komuna*, 6. september 1976, str. 3.

³¹ Konec gneče na Vrhovcih, *Naša komuna*, 5. april 1976, str. 4.

na pomoč.³² Na podeželju je bilo drugače in so bili otroci v tem obdobju večinoma prepuščeni starim staršem ali kakšni drugi rešitvi, saj so vrtci tja začeli prihajati razmeroma pozno.³³ V Ljubljani so se pritoževali nad premajhnimi kapacitetami, veliko otrok je bilo uvrščenih na čakalne liste. V *Naši komuni* so v letu 1976 poročali, da je Vzgojno varstveni zavod Malči Belič moral odkloniti 640 otrok, čeprav so razširili zmogljivosti za 350 novih mest.³⁴ Tudi iz Rožne doline so poročali, da je bilo v vrtcih premalo mest za vse otroke, šole pa na tem območju sploh še ni bilo, »zato se mora vsako jutro 540 šoloobveznih otrok podati na osnovne šole izven Rožne doline.«³⁵

Ker javnih sredstev ni bilo dovolj za izgradnjo vseh manjkajočih objektov na področju šolstva in varstva, so vse ljubljanske občine v letu 1971 razpisale referendum za samoprispevek, s katerim so nameravali zbrati večino sredstev za 50 novih objektov. Občani so v ta namen pet let prispevali po 1 odstotek od svojega osebnega dohodka.³⁶ V enem od uvodnikov v *Naši komuni* lahko preberemo, kako so apelirali na čustva bralcev, da so sredstva nujno potrebna za prihodnost otrok. Hkrati lahko iz istega besedila razberemo, da je samoprispevek ljudem pomenil dodatno obremenitev ob že tako težki situaciji, ko so se cene višale, dinar pa je izgubljal vrednost. Poleg tega so verjetno vlagali denar tudi v reševanje lastne stanovanjske problematike, kot je zidanje hiše ali nakup stanovanja. Izraženi pa so bili tudi pomisleki, da denar, ki ga dajejo za samoprispevek, ne bo koristno porabljen, in celo, da se bo na ta račun bogatil določen sloj ljudi.³⁷ Kljub vsemu je bil samoprispevek novembra 1971 izglasovan. Toda v kasnejših letih lahko preberemo, da so gradnje, ki so jih načrtovali s tem denarjem, zamujale oziroma niso napredovale po načrtih in sicer iz različnih razlogov: prepočasno urejanje dokumentacije, spremembe v lokaciji ali težave z gradbenimi podjetji. Ker je še vedno primanjkovalo denarja za dokončanje projektov, so sledili novi samoprispevki. Konec leta

Logotip samoprispevka II, s katerim so med drugim apelirali na čustva občanov, ki so želeli boljše pogoje za svoje otroke in vnuke (*Naša komuna*).

1976 so izglasovali samoprispevek II, poleg vrtcev in šol pa so načrtovali tudi razširitev zdravstvenih domov, ki so se ukvarjali s prostorsko stisko, ter domov za ostarele.³⁸ S sredstvi samoprispevka I so do konca leta 1977 zgradili oziroma razširili pet osnovnih šol (Brezovica, Dobrova, Horjul, Vič in Vrhovci) ter pet vrtcev (Škofljica, Malči Belič Rožnik, Malči Belič Zarja, Vrhovci in Murgle).³⁹

Težave pri izpolnjevanju načrtov iz samoprispevka so se vedno znova pojavljale: spreminjanje programa, kar je povzročilo, da se je zvišala investicijska vrednost, zaradi neusklajenosti pa so lahko celo dobili negativno mnenje gradbenih odborov; spreminjati je bilo treba lokacije, kar je za sabo potegnilo tudi spreminjanje zazidalnih načrtov; zemljišča so bila komunalno neurejena; postopek pridobivanja zemljišč je bil dolgotrajen, poročali so tudi, da nekateri lastniki izkoriščajo nastali položaj za večja nadomestila; dela gradbenih podjetij so potekala počasneje, kot so predvidevali.⁴⁰ Težave so bile tudi pri pridobivanju gradbene dokumentacije.⁴¹ Kljub vsemu je to do sredine osemdesetih let ostal način pridobivanja sredstev za tako imenovane objekte družbenega standarda. Vedno znova so oblasti apelirale na čustva prebivalcev, ki so želeli boljše pogoje za svoje otroke in vnuke. Boljši rezultati glasovanja so bili vedno v ti-

³² Matere v mestu se niso več mogle zanašati na družinsko zaledje pri varstvu, saj so bile mnoge družine priseljene. V začetku sedemdesetih let je porodniški dopust trajal le 135 dni, leta 1974 je bil podaljšan na osem mesecev, šele leta 1986 pa na eno leto in je vključeval 100 odstotno nadomestilo plače. Gl. Leskošek, Vpliv, str. 76–77. V mestu je prišlo tudi do spremembe medsosedskih odnosov, saj so se zaradi spremenjenega življenjskega sloga ljudje začeli zapirati v svoj krog, prijateljske povezave niso bile več teritorialno opredeljene, temveč so izhajale iz mladosti in šolanja, bile povezane s službo ali s poznavstvi preko otrok. Gl. Petru, Družinsko življenje, str. 71–82.

³³ Podeželje je bilo deloma še zelo tradicionalno, vendar je tudi tu prihajalo do sprememb v socialnih odnosih. Raslo je število nuklearnih družin, tradicionalne družinske funkcije pa so postopoma že začeli prevzemati vrtci in šole.

³⁴ Kako hitreje reševati problem varstva otrok na Viču, *Naša komuna*, 13. maj 1976, str. 5.

³⁵ Uspehi in problemi v naselju zelenja, *Naša komuna*, 17. januar 1977, str. 4.

³⁶ Samoprispevek I, *Naša komuna*, 15. julij 1976, str. 7.

³⁷ Namesto uvodnika, *Naša komuna*, oktober 1971, str. 1.

³⁸ Sledil je še samoprispevek III leta 1981, samoprispevek IV pa je bil leta 1986 zavržen, saj ljudje zaradi težav in neučinkovitosti gradnje v ta način financiranja očitno niso več verjeli.

³⁹ Poročilo o izvajanju programa, *Naša komuna*, 6. oktober 1977, str. 6.

⁴⁰ Niz težav v pripravljalni fazi, *Naša komuna*, 6. julij 1978, str. 5.

⁴¹ Nič novega pri uresničevanju programa II., *Naša komuna*, 2. oktober 1978, str. 3.

*Naselje nizkih stanovanjskih hiš v Murglah, marec 1978
(foto: Miško Kranjec; hrani: Muzej novejšje zgodovine Slovenije).*

stih krajevnih skupnostih, ki zelenih objektov še niso imele zgrajenih.

Reševanje stanovanjskega vprašanja

Rast števila prebivalcev je pomenila tudi večjo potrebo po stanovanjih. V mestnem delu občine je močno primanjkovalo stanovanj in opazne so pritožbe, da je gradnja novih stanovanj prepočasna.⁴² Krivce za to so iskali med drugim pri gradbenih podjetjih, ki so dobila zemljišča, pa na njih ne gradijo. Želja oblasti so bile predvsem nove, socialistično oblikovane urbane soseske. Stanovanjska gradnja v Ljubljani je bila najintenzivnejša prav v desetletju od 1971 do 1980. Novi bloki so v Občini Ljubljana Vič - Rudnik rasli ob Tržaški cesti (soseska Bonifacija), ob Jamovi cesti ali na Koleziji. V sedemdesetih letih je nastal tudi urbanistični načrt za Trnovo, ki je predvideval rušitev starih hiš in gradnjo stolpnic ter enodružinskih hiš. Načrt je naletel na odpor domačinov, vendar je bil z nekaterimi kompromisi vseeno sprejet, njegov rezultat pa je bila sprememba nekdanj bolj ruralne podobe tega dela mesta v urbano krajino, kjer so

se med stolpnice vrivale stare kmetije.⁴³ Sosesko so začeli graditi šele leta 1980, saj je od načrtov do gradnje praviloma preteklo več let.⁴⁴ V *Naši Komuni* so v enem od člankov zapisali: »Ker preteče od začetka priprave na gradnjo neke stanovanjske soseske kar sedem let, je zelo pomembno, kdaj se priprave začnejo.«⁴⁵

Nedaleč od Trnovega pa je rasla popolnoma drugačna soseska stanovanjskih hiš v Murglah, v zelenem in mirnem, od prometa ločenem okolju, kar je kasneje postala poglavitna kakovost naselja.⁴⁶ Bolj kot stolpnice so v mestnem delu Občine Ljubljana Vič - Rudnik prevladovali predeli z individualnimi hišami. Poleg Murgel so večje soseske z individualnimi hišami rasle tudi v drugih delih Trnovega, na Vrhovcih in Brdu, na Kozarjah, v naselju Vinterca, med Dolenjsko in Jurčkovno cesto ter ob Ižanski cesti. Nove soseske pa so hitro rasle tudi v večjih primestnih krajih. Lastna hiša je dejansko postajala čedalje bolj zaželena oblika stanovanja.⁴⁷ Predvsem pa je bila za večino ljudi to edina možnost za rešitev stanovanjskega vprašanja, saj vsi prebivalci niso imeli enakih možnosti za nakup ali pridobitev stanovanja. Do družbenih stanovanj, ki so bila dostopna pred-

⁴² Pomanjkanje stanovanj v Ljubljani se je vlekle že od konca druge svetovne vojne. V prvem desetletju po vojni je država pridobivanje stanovanj urejala s centralistično politiko. V petdesetih letih so se v stanovanjsko politiko vključile delovne organizacije, ki so začele graditi za svoje zaposlene, saj država ni več mogla sama reševati pomanjkanja stanovanj. Pojavili so se tudi prvi stanovanjski krediti. Po letu 1965 je stanovanjska reforma omogočila, da je začela gradnja zasebnih stanovanj oziroma hiš naraščati. Banke so prevzele komercialna stanovanjska posojila, podjetja so nudila ugodna posojila in stanovanja svojim zaposlenim, gradbena podjetja pa so začela stanovanja tudi prosto prodajati. Gl. Rendla, Stanovanjska politika, str. 211–216.

⁴³ Aplenc, To Develop, str. 7–22.

⁴⁴ Dograjena je bila v sredini osemdesetih let 20. stoletja.

⁴⁵ Ali se bodo stanovanjski načrti uresničili?, *Naša komuna*, 2. november 1983, str. 5.

⁴⁶ Sosesko sta zasnovala arhitekta France in Marta Ivanjšek. Zgrajena je bila med letoma 1965 in 1980 (nekateri deli so bili dodani še kasneje) v različnih fazah: začetne manjše pritlične montažne hiše (1965–1970), pritlične zidane hiše (1970–1980), kasneje pa so dodali še mansardne hiše.

⁴⁷ Rendla, Stanovanjska politika, str. 221. To sta ugotavljala že Ivanjšekova. V šestdesetih letih sta izvedla prve raziskave o stanju in razvoju stanovanjske arhitekture ter o bivanjskih navadah ljudi. Pri tem sta med drugim ugotovila, da si kljub prevladujoči gradnji blokov večina ljudi želi živeti v hiši z vrtom.

vsem preko delovnih organizacij in občinskih skladov solidarnostnih stanovanj, je imel dostop manjši delež prebivalstva, od katerih so imele prednost višje statusne skupine in prebivalci mest.⁴⁸ Iz poročil v *Naši komuni* lahko izvemo, da je leta 1976 na drugem natečaju za dodelitev družbenih najemnih stanovanj iz sredstev solidarnostnega sklada, ki ga je razpisala samoupravna stanovanjska skupnost občine, vseh 313 prosilcev dobilo stanovanje. Od tega je bilo 215 delavcev z nizkimi dohodki, 47 mladih družin ter 51 invalidov, upokojencev in ostalih upravičencev do stalne družbene pomoči. Leta 1978 na tretjem natečaju pa je od 156 prosilcev 114 dobilo stanovanja, o strukturi prosilcev ne pišejo.⁴⁹ Kako so se stanovanja delila delavcem, iz teh poročil žal ne izvemo veliko. Ob rušenju barakarskega naselja na Koleziji so v *Naši komuni* na primer zapisali le, da bodo tam zrasla stanovanja iz sredstev solidarnostnega sklada. Ko sta bila dva bloka zgrajena, pa izvemo, da so bila stanovanja namenjena delavcem Tobačne tovarne Ljubljana in Komunalnega podjetja Vič, ki sta financirala gradnjo.⁵⁰

Lažje kot stanovanje je bilo dobiti ugodna posojila za gradnjo, ki so jih posamezniki dobili preko delovnih organizacij. Le-ta so omogočila večji razmah gradnje v sedemdesetih letih. Gradnja hiš je kljub temu potekala počasi, saj je primanjkovalo gradbenega materiala in se je dejansko gradilo, ko je bilo mogoče priti do surovin, večinoma več let. Poleg posojil so posamezniki koristili še zasebna sredstva, ki pa niso vključevala le denarnih virov, temveč pogosto tudi druge vire, v prvi vrsti lastno delo ter pomoč s strani sorodnikov in socialne okolice ali naturalne vire, kot so zemljišče in gradbeni material. Samogradnja pa je bil tisti način gradnje, ki je ta način financiranja omogočal v največji meri in ki je pri individualnih gradnjah dejansko tudi prevladoval.⁵¹

Tudi če so bila sredstva na voljo, se je lahko zataknilo pri formalnostih. Pogosto zasledimo pritožbe zaradi predolgega čakanja na gradbeno dokumentacijo in neurejenih zazidalnih načrtov: »Z možem gradiva hišo na Rudniku, v naselju imenovanem 'Vintarca'. Zemljo sva kupila že pred 5 leti, potem sva se kmalu začela zanimati za dokumente, ki jih še vedno vse do danes niso uredili. Lani aprila t. j. 1972 je Ljubljanski urbanistični zavod zagotovo obljubil, da dobimo lokacijsko dovoljenje, toda po enem letu vsakotedskega vprašanja je ostalo le pri obljubah. Izgovarja se na sanitarno inšpekcijo, drugič na občino Vič – Rudnik oziroma na komunalno podjetje Vič, menda ni finančnih sredstev. [...]

Zaradi neurejenih dokumentov ne moreva koristiti posojila, ki bi ga nudili podjetji, pri katerih sva zaposlena, kajti z lastnimi sredstvi gradnja le počasi napreduje,«⁵² je potožila bralka *Naše komune*. Mnogi so gradili kljub temu, da dokumentacije niso imeli. Posledica je bila, da je bilo od začetka sedemdesetih let čedalje več črnih gradenj. Od vseh ljubljanskih občin je imela s tem veliko težav prav Občina Ljubljana Vič – Rudnik: »Naša občina je po številu črnih stanovanjskih objektov (949) na drugem mestu med petimi ljubljanskimi občinami, tesno za Šiško. Nekaj manj je pri nas evidentiranih črnih garaž (175), tako da smo tu na tretjem mestu. Krepko pa prednjačimo po številu 'ostalih' črnih gradenj (231), kamor sodijo tako barake kot črno zgrajene tovarne,«⁵³ so leta 1972 zapisali v *Naši komuni*. V istem članku so dodali, da je bila Občina Ljubljana Vič – Rudnik najuspešnejša pri izvršbah za rušenje oziroma ustavitve gradnje, toda od leta 1967 do 1971 so jih opravili le 64, kar je manj kot pet odstotkov zgoraj naštetih objektov.⁵⁴ Leta 1975 je bilo v celotni občini okoli 1600 črnih gradenj, predvsem na področjih Jurčkove poti, Rakove Jelše in Kozarij.⁵⁵

S pojavom črnih gradenj so se srečevali v mestu in na podeželju. Iz člankov je razbrati, da so oblasti videle ta pojav kot težavo in so ga skušale rešiti, vendar kljub načrtom, ki so jih sprejele, stanja niso uspele izboljšati.⁵⁶ Črne gradnje so nastajale zaradi različnih vzrokov: zaradi želje po rešitvi stanovanjskega vprašanja, manjših stroškov take gradnje, težav pri pridobivanju gradbenih dovoljenj, nezazidljivosti parcel. Največkrat poročajo, da so imeli težave s pridobivanjem dovoljenj. Na Kozarjah so se že v začetku sedemdesetih let pritoževali, da »je lokacijsko dovoljenje v hitrem času dobiti pravi čudež. Na občini namreč še nimajo izdelane točne trase nove hitre ceste in njenih priključkov, zato morajo vloge dolgo čakati. Tak graditelj se tega naveliča in prične graditi na črno. Ko je hiša pod streho, mu je ne moremo podreti, tista kazen, če jo plača, pa je cenejša kot komunalne takse. Ukrepov inšpekcije ni opaziti. Ti črnograditelji potem pritiskajo na nas, da uredimo komunalne naprave, za katere pa oni niso plačali nič. Včasih gre pri tem za cele črne ulice.«⁵⁷ Občinski glasilo nas seznaja s problematiko črnih gradenj iz vseh predelov občine. Iz bolj podeželske Dobrove so sredi sedemdesetih let na primer poročali, da imajo 160 črnih gradenj, predvsem zaradi prepočasnega urejanja zazidalnih načrtov in prevelike želje ljudi, da bi gradili. To je povzročilo tudi, da so se prodajala zemljišča, ki niso bila zazidljiva. »Motiv črnograditeljev, da

⁴⁸ Srna Mandič je v osemdesetih letih ugotavljala, da je politika distribucije družbenih stanovanj omogočala prednost višjim statusnim skupinam in prebivalcem mest. Dostop do družbenih stanovanj je bil predvsem omogočen kot ugodnost iz zaposlitve, v manjši meri pa preko solidarnostnih skladov. Gl. Mandič, O distribuciji, str. 59–71.

⁴⁹ Veliki plani – majhna stanovanja, *Naša komuna*, 19. oktober 1982, str. 3.

⁵⁰ Stanovanja za delavce, *Naša komuna*, 24. november 1975, str. 4.

⁵¹ Mandič, O distribuciji, str. 63.

⁵² Zazidava Vintarce, *Naša komuna*, 26. junij 1972, str. 12.

⁵³ Iz leta v leto bolj črna Ljubljana, *Naša komuna*, 25. september 1972, str. 3.

⁵⁴ Prav tam.

⁵⁵ Vič je bil rezervat, ki ga šele sedaj »odkrivajo«, *Naša komuna*, 4. april 1977, str. 11.

⁵⁶ Leta 1971 so na primer sprejeli *Zakon o začasni prepovedi prometa z zemljišči*, s čimer so hoteli zaustaviti prodajo zemlje, vendar tudi to ni ustavilo črnih gradenj.

⁵⁷ Otroci brez šole in vrtcev, *Naša komuna*, junij 1971, str. 5.

se odločijo za nezakonito gradnjo, pa je tudi to, da se želijo na tak način vsaj v začetku otrresti nemajhnih davčatev. Zato nastajajo potem posebni problemi, posebej zaradi izgradnje infrastrukture. Tu nastanejo problemi cest, otroškega varstva in trgovin,«⁵⁸ so še dodali. Podobno je bilo v Tomišlju, za katerega lahko preberemo, da je šlo predvsem za vprašanje urbanističnega načrta. Ko so ga dobili, so pričakovali, da se bodo težave uredile: »Pri nas gre predvsem za gradnje, ko si hoče sin postaviti poleg rojstne hiše na vrtu še svojo. Sedaj imamo to urejeno in ne bo več potrebe po črnih gradnjah. Črnih gradenj imamo 12 in vsem bi lahko dovolili priključiti elektriko in vse bi bilo mogoče legalizirati.«⁵⁹ Tudi na Lavrici je bila večina črnih gradenj posledica težav s pridobivanjem dovoljenj: »Imamo 120 črnih gradenj, ker pač dovoljenj ni bilo mogoče dobiti, so ljudje enostavno gradili. Številni niso niti zemlje prepisali. Polovica črnograditeljev je brez elektrike, kuhajo na drva, tisti, ki imajo blizu legalno zgrajene hiše so si od tam speljali elektriko.«⁶⁰ Pri tem so se potožili, da je preprečevanje črnih gradenj pogosto odvisno od sosedov, ki so tako gradnjo prijavili inšpekciji.

Mnogo črnih gradenj so tolerirali oziroma jih skušali legalizirati. Velika težava za občino pa so bile črne gradnje, ki so zrasle na manj urbaniziranih območjih na obrobju mesta. Reševanje stanovanjskega vprašanja s črnimi gradnjami je ponekod pripeljalo do celotnih naselij. Do tega naj bi prihajalo zaradi neučinkovitega stanovanjskega sistema in urbanega planiranja ter zaradi slabih razmer na trgu najemniških stanovanj.⁶¹ Pogosto so tam gradili migranti iz drugih jugoslovanskih republik. Kljub identifikaciji težave niso našli prave rešitve za njeno sanacijo oziroma za omejitve novih črnih gradenj. Leta 1972 so podrli barakarsko naselje na Cesti v mestni log 64, ki je bilo znano pod imenom Harlem.⁶² Takrat je tam živelo preko dvesto ljudi.⁶³ Leta 1974 so podrli barake na območju tako imenovanega Ljubljanskega festivala na Koleziji. Barakarsko naselje, kjer je živelo štirideset družin, je nastalo na zemljišču propadlega podjetja Tehnograd.⁶⁴ Kasneje je v občini ostalo še

Otroci pred črnimi gradnjami na Rakovi Jelši, marec 1978 (foto: Miško Kranjec; hrani: Muzej novejšje zgodovine Slovenije).

nekaj posamičnih barak, predvsem na Cesti dveh cesarjev. Določena naselja so ostala in so jih kasneje poskušali legalizirati, na primer na Rakovi Jelši. Pri tem je videti, da so se oblasti zavedale socialnih težav, ki so izvirale iz neprimernih stanovanjskih razmer.

Poleg individualnih hiš so se čedalje bolj gradili tudi vikendi. Na slikovitih področjih kot so Iški vintgar, Golo ali hribovito zaledje Horjula so si bolje situirani prebivalci ali družbenopolitični delavci gradili svoja zavetja v naravi. Pogosto so bili tudi ti objekti grajeni na črno. Preberemo lahko, da si je eno prvih takih hiš na Golem na črno zgradil »pravnik visokega ranga.«⁶⁵ V istem članku so poročali, da se lastniki vikendov lepo vključujejo v okolje, in tudi vaščani naj bi jih sprejeli, »saj prinašajo v njihovo vas utrip sodobnega življenja, pa tudi praktični momenti so tu, mogoče je kaj prodati, prisesti na poti ali pa pričakujejo podporo, ko se potegujejo za ureditev poti in druge potrebe.«⁶⁶

Reševanje vprašanj komunalne in druge infrastrukture

Zaradi hitre in mnogokrat nenačrtovane rasti novih sosesk se je pojavljala vrsta urbanističnih in komunalnih težav. Kanalizacija, vodovod, elektrika, ceste ter že prej omenjene šole in vrtci so bili mesečno prisotni v občinskem glasilu. V sredini sedemdesetih let lahko na primer preberemo, kako je rasla Brezovica in s kakšnimi težavami so se srečevali: »Preden

⁵⁸ Šola – središče življenja, *Naša komuna*, 19. april 1976, str. 3.

⁵⁹ Krajevna skupnost udnarikov, *Naša komuna*, 6. december 1977, str. 5.

⁶⁰ Petrolejke in sveče na Lavrici, *Naša komuna*, 5. april 1976, str. 7.

⁶¹ Filipović, Stanovanjski vidik, str. 100.

⁶² Naselje je stalo več kot petnajst let. Nekaj dni za tem, ko so ga porušili, je preostanek še pogorel. Petintrideset družin se je preselilo v stanovanja v dveh zasilnih montažnih hišah, ki so jih pred tem v ta namen postavili v bližini starega naselja. Gl. »Harlem« danes in nikoli več, *Naša komuna*, 26. junij 1972, str. 4. Večina družin se je sčasoma odselila v družbena stanovanja, v letu 1977 pa je tam še vedno živelo kar nekaj družin. Gl. Vič je bil rezervat, ki ga šele sedaj »odkrivajo«, *Naša komuna*, 4. april 1977, str. 11.

⁶³ Prav tam.

⁶⁴ Gradili bomo nova solidarnostna stanovanja, *Naša komuna*, 10. marec 1974, str. 4; »Festival« gre po gobe, Barakarsko naselje se bo moralo umakniti usmerjeni gradnji, *Naša komuna*, 22. april 1974, str. 4.

⁶⁵ Vikendi na Visokem, *Naša komuna*, 27. marec 1972, str. 4.

⁶⁶ Prav tam.

so se začeli naseljevati novi prebivalci je bilo le kakih 80 hiš, danes pa je to naselje s 1500 prebivalci. [...] Doslej v glavnem dolgo naselje ob Tržaški cesti se širi in v bodočnosti bodo tu tudi vedno več gradili. Seveda pa bo to mogoče šele, ko bodo sprejeti zazidalni načrti. Že sedaj je veliko priseljenih, vendar so problemi z urbanizacijo, ki ni načrtna. Zaradi tega prihaja tudi do težav pri gradnji komunalne infrastrukture.«⁶⁷ Podobno je veljalo tudi za druge primestne kraje. Iz krajevne skupnosti Dobrova so poročali, da se imajo še vedno za podeželsko krajevno skupnost, čeprav večina prebivalcev dela v Ljubljani. »Ljudje se v našo KS nenehno doseljujejo, tako tisti, ki bežijo iz mesta kot tudi tisti, ki se približujejo mestu in prihajajo iz oddaljenih krajev Polhograjskih Dolomitov,« so dodali.⁶⁸ Pri tem so potarnali nad težavami, tudi zaradi tako imenovanega mešanja prebivalstva, kot so se sami izrazili. Staroselci so pri novih priseljencih videli predvsem to, da se v prvi vrsti ukvarjajo z reševanjem svojih eksistenčnih problemov ter se ne vključujejo preveč aktivno v življenje skupnosti.⁶⁹

V Naši komuni lahko preberemo, da so občani sami na občinskem nivoju največjo težo pripisali neurejenemu prometu, pomanjkanju kapacitet v otroškem varstvu in onesnaženosti naselij. V okviru krajevnega okolja pa so na drugo in tretje mesto prišli komunalni problemi in preskrba prebivalstva.⁷⁰ Težave so se pojavljale skozi celotno obravnavano desetletje. »Načrtna in nenačrtna zazidava zemljišč v naselju Dobrova je povzročila nevarno stanje glede odvoda fekalij in meteoritnih voda,«⁷¹ so zapisali v letu 1971. »Naselje Škofljica se razvija v moderno stanovanjsko naselje, vendar ga pri njegovi rasti pestijo številni problemi. Vprašanja, ki jim [...] posvečajo največ pozornosti, so vprašanja izgradnje objektov komunalne infrastrukture in objektov družbenega standarda,«⁷² pa lahko preberemo pet let kasneje. Komunalna infrastruktura je zajemala oskrbo z vodo, odvajanje odpadnih in meteoritnih voda, ustrezno električno omrežje in urejenost cest. Pod objekti družbenega standarda so bili mišljeni predvsem vrtci in šole, zraven pa so sodili še zdravstveni domovi ali domovi za ostarele.

Marsikateri kraji na podeželju so bili še konec sedemdesetih let brez primerno urejenih cest in brez kanalizacije, neke tudi brez vodovoda in elektrike. »Prebivalci vasi Kremenice in Dobravica skoraj nimajo pitne vode. Ob nekaterih hišah so vodnjaki v zelo slabem stanju in predstavljajo stalno nevarnost za okužitev. Zaradi tega so pripravljeni prispevati preko milijon starih dinarjev in prostovoljno delo, samo da bi prišli do

zdrave vode,«⁷³ lahko preberemo v Naši komuni. Iz drugih krajev, kjer so bila vodovodna omrežja zgrajena, pa poročajo o njihovi zastarelosti. Na podeželju so bile tudi težave z električnim omrežjem, ali elektrike sploh ni bilo, ali pa je bila napeljava prešibka za naraščajoče potrebe. Beremo lahko o naslednjih težavah: »Električno napeljavo so v Vnanjih goricah zgradili 1938. leta in se je na električne vode priključilo le nekaj bogatejših kmetov. Odtlej do danes se je število priključkov potisočilo, zračni žični vodi pa so ostali isti. Ob konicah so tako letos namesto 220 voltov namerili le še 88 V. To pa je tako zelo nizka napetost, da ni bilo mogoče več poslušati niti radia niti televizije niti niso delali gospodinjinski aparati.«⁷⁴ Podobno je bilo nekaj let kasneje na Lavrici. »Električna napetost je pri nas tako slaba, da pralni stroji perejo le ponoči, ko je manj porabnikov,«⁷⁵ so se pritoževali. Tudi Kozarje, ki so bile predmestje Ljubljane, so se srečevale z istimi težavami, kjer stari transformatorji »ne zmorejo zadostiti zahtevam množice novih hiš, ki imajo vse opremljeno z množico aparatur. Prebivalci večkrat lahko le radio poslušajo, ker je za televizor tok prešibek, pralni stroj se ne vrti itn. Mnoga dela morajo tako opravljati pozno ponoči, ko je tok močnejši.«⁷⁶

Vprašanja o komunalni neurejenosti so pogosto spremljala pojav črnih gradenj. V krajevni skupnosti Brezovica so se na primer pritoževali, da so te gradnje »seveda brez elektrike, ker jim je ne smejo priključiti. To rešujejo s 'sposojanjem' elektrike pri sosedih [...] KS je dovolila na svojo roko priključitev na vodovod, ker ne moremo pustiti otrok brez vode in tudi vrsta drugih socialnih problemov bi bila.«⁷⁷ Za marsikateri predel občine lahko preberemo, da so nenačrtovane gradnje prinesle pomanjkanje druge infrastrukture, od cest do trgovin in šol. »Na območju Kozarij, kjer je predvidena gradnja največje ljubljanske soseske s približno osem tisoč stanovanji, se že dalj časa pojavljajo črne gradnje. Po nepreverjenih podatkih se giblje število teh gradenj med tristo in štiristo. Kozarje so komunalno neurejen predel naše občine, kanalizacija je pomanjkljiva, urejenega cestnega omrežja skorajda ni, tri tisoč občanov, kolikor jih tukaj prebiva, hodi nakupovat v eno samo trgovino.«⁷⁸

Naslednja težava so bile ceste, ki so bile tako v mestu kot na podeželju pogosto neurejene oziroma neprimerne za naraščajoči promet. V mestu so ceste in mostovi postajali preozki, zato so začeli načrtovati nove in širše vpadnice. Tržaška cesta, ena od dveh glavnih vpadnic v občini, ki je bila razširjena in nekoliko modernizirana konec štiridesetih let in v za-

⁶⁷ Uspešna prizadevanja za enotnost, *Naša komuna*, 13. maj 1976, str. 7.

⁶⁸ Šola – središče življenja, *Naša komuna*, 19. april 1976, str. 3.

⁶⁹ Prav tam.

⁷⁰ Mnenja občanov o problemih Ljubljane, *Naša komuna*, 7. oktober 1976, str. 8.

⁷¹ KS Dobrova, *Naša komuna*, februar 1971, str. 5.

⁷² Želje po večjem gospodarskem razvoju krajevne skupnosti, *Naša komuna*, 7. oktober 1976, str. 4.

⁷³ KS Ig, *Naša komuna*, februar 1971, str. 5.

⁷⁴ Vnanje gorice – 20 milijonov samoprispevka, *Naša komuna*, junij 1971, str. 4.

⁷⁵ Petrolejke in sveče na Lavrici, *Naša komuna*, 5. april 1976, str. 7.

⁷⁶ Otroci brez šole in vrtcev, *Naša komuna*, junij 1971, str. 5.

⁷⁷ Uspešna prizadevanja za enotnost, *Naša komuna*, 13. maj 1976, str. 7.

⁷⁸ Prva rušenja, *Naša komuna*, julij–avgust 1971, str. 6.

Zgoščen promet na starem Karlovškem mostu, na levi pa je vidno, kako napreduje gradnja novega mostu, junij 1977 (foto: Marjan Ciglič; hrani: Muzej novejšje zgodovine Slovenije).

četku petdesetih let, je v sedemdesetih letih komaj zmogla zadostiti potrebam rastočega avtomobilskega prometa.⁷⁹ Zgovorni so statistični podatki o povečanju prometa. V občinskem glasilu lahko preberemo: »Leta 1961 smo imeli v petih ljubljanskih občinah registriranih le 7.780 osebnih motornih vozil, ob koncu lanskega leta⁸⁰ pa že 64.337 ali za 727 odstotkov več. [...] V Ljubljani prodamo letno 7 do 10 tisoč osebnih motornih vozil in jih registriramo na novo v ljubljanskih občinah 3 do 5 tisoč.«⁸¹ Leta 1976 so začeli graditi novi Karlovški most, saj je obstoječi postajal pretesen za promet. »Razen tega je poleg še križišče Dolenjske ceste z železniško progo, kadar se tu zapro zapornice, se nabere kolona tja do Šmarja Sap, na drugi strani pa se dušijo avtomobilisti v grajskem predoru,«⁸² so slikovito opisali prometno situacijo v *Naši komuni*. Razbremenitve so načrtovali tudi v mestu, saj so želeli povezati vpadnice oziroma posamezne ljubljanske občine, da ne bi promet po nepotrebnem potekal preko centra. Leta 1978 so začeli graditi »novo Prešernovo« cesto, danes Bleiweisovo, s katero so želeli povezati Vič in Šiško. Konec sedemdesetih let je bila Ljubljana že močno prometno obremenjena, deloma zaradi povečanega prometa z osebnimi avtomobili, deloma pa zaradi tovarnega prometa, ki je moral skozi Ljubljano, saj druge ustrezne poti ni bilo. Avtocestni križ se je že gradil in v tem času so začeli načrtovati tudi gradnjo obvoznice okoli Ljubljane, ki naj bi razbremenila promet. Leta 1979 se je začela gradnja zahodne obvoznice, od Kozarjarij proti izvozu na Celovško, v prihodnjih letih pa

so načrtovali še začetek gradnje južne obvoznice. Kot zanimivost, v občinskem glasilu so ob tem zapisali, da so vsi »že navajeni tega, da se rokov gradbinci ne držijo, da so časovni premiki neobhodni, da so prisotne zamude in da začnemo graditi kasneje.«⁸³ Južni del obvoznice so nekoliko predstavili, da bi se izognili rušenju črnih gradenj na Kozarjah in na Rakovi Jelši. Pri tem so načrtovali, da bodo na tem področju legalizirali okoli 700 črnih gradenj in jih komunalno uredili.⁸⁴

Na podeželju je urejanje cest potekalo počasi. V Želimljah so se, na primer, za popravilo in razširitev ceste leta 1973 odločili zbirati po dva odstotka samoprispevka za pet let. Sredstva so zadoščala za počasno obnovo in načrtovali so, da bo cesta asfaltirana do leta 1985, torej da bodo za dokončno ureditev porabili več kot deset let.⁸⁵ Pogosto poročajo o asfaltiranju majhnih, manj kot kilometer dolgih odsekov, ki so večinoma nastali z udarniškim delom. V občinskem glasilu je veliko poročil o podobnih projektih za vse kraje, večje ali manjše. Seveda tak način financiranja ni bil tipičen le za podeželje, ampak so si z njim pomagale tudi mestne krajevne skupnosti. Poleg tega infrastruktura ni bila nezadostna le na podeželju, temveč tudi v mestu. Iz Rožne doline so poročali: »Morda se čudno sliši, vendar je res, da se tudi Rožna dolina, kot izrazito mestna krajevna skupnost srečuje s komunalnimi problemi. Največji problem predstavlja kanalizacija, ki je ponekod zastarela, drugje pa, kar je še slabše, je sploh ni.«⁸⁶ Zanimivo je, da so se

⁷⁹ V štiripasovnico so jo razširili šele v začetku osemdesetih let. Gl. Hudolin, Tržaška cesta, str. 57–58.

⁸⁰ Mišljeno je leto 1975.

⁸¹ Bo mesto končno zadihalo?, *Naša komuna*, 5. april 1976, str. 8.

⁸² Gradnja novega Karlovškega mostu se začne, *Naša komuna*, 15. julij 1976, str. 8.

⁸³ Gradnja prezgodnja za nekaj let, *Naša komuna*, 4. september 1978, str. 6.

⁸⁴ Prav tam, str. 7.

⁸⁵ Pozabljene in odrezane Želimlje napredujejo, *Naša komuna*, 8. junij 1977, str. 6.

⁸⁶ Uspehi in problemi v naselju zelenja, *Naša komuna*, 17. januar 1977, str. 4.

*Urejanje križišča Tržaške, Aškerčeve in Prešernove ceste, junij 1979
(foto: Marjan Ciglič; hrani: Muzej novejšje zgodovine Slovenije).*

ponekod tudi ceste gradile na črno, kot je za glasilo pojasnil načelnik inšpekcijske službe: »Na občini Vič – Rudnik je bilo tako v zadnjem času zgrajenih kar 19 cest na črno. Ceste so gradili z blagoslovom občine. Take ceste so dostikrat slabo grajene in nastanejo zaradi tega kasnejše težave. [...] Z občino Vič – Rudnik smo prišli do tihega sporazuma, da črno zgrajenih cest ne bomo preganjali, ker je občina brez denarja in dejansko ne more iz finančnih težav.«⁸⁷

V mestu so se pritoževali tudi zaradi neurejenih pločnikov in pomanjkanja zelenih površin, pogrešali so garažne hiše ter urejen mestni potniški promet. Še huje je bilo s primestnim potniškim prometom, nad katerim so se bralci *Naše komune* pogosto pritoževali. Iz Vnanjih Goric so na primer poročali, da je bila na avtobusih gneča, avtobusne povezave pa »neugodne zlasti ob večernem času.«⁸⁸ »Premalo je avtobusnih zvez, njih razporeditev pa je zelo slaba. Od nas se vozi 400 ljudi dnevno v Ljubljano, iz Iga pa še nekaj več. Za vse to pa je le nekaj avtobusov, ki vozijo tako, da morajo tisti, ki gredo na delo, čakati v Ljubljani dve uri, ali pa zamuditi eno uro. Avtobusi pa so polni kot da bi spravili v škatlico vžigalic namesto petdeset sto šibic,«⁸⁹ pa so se slikovito izrazili prebivalci Tomišlja.

Vse našteje težave so se reševale počasi. Občani so morali za izgradnjo infrastrukture veliko prispevati sami, v denarju in v delu. Včasih je pri delu prišla na pomoč celo vojska ali mladinske delovne brigade. Občina je prispevala določen delež v denarju, pogo-

sto so ga prispevale tudi lokalne delovne organizacije. Ko so leta 1976 na Robu dograjevali manjkajoče vodovodno omrežje, so zapisali: »Ta denar so poleg krajevne skupnosti Rob iz KS Velike Lašče prispevali še občinska skupščina, GG – Uprava Velike Lašče, Kmetijska zadruga Velike Lašče in pa seveda občani sami. Njihov delež je bil precejšen, saj je povprečno vsak krajan prispeval 5 do deset tisoč dinarjev in sto do sto petdeset delovnih ur.«⁹⁰ Posebno razkošje je bil telefon, ki si ga je želelo vse več ljudi, vendar so bile možnosti za priključek priključka zelo slabe. Poleg tega, da so prebivalci morali sami kopati jarko in polagati kable, je bilo priključkov zelo malo.

Zaključek

Obdobje od sredine šestdesetih let do druge polovice sedemdesetih let velja za zlato dobo jugoslovanskega socializma, ko se je uveljavil način življenja, ki se ga mnogi spominjajo še danes. Kljub nestabilnemu gospodarstvu in trši politični liniji so sedemdeseta leta, ki jih obravnavam v pričujočem prispevku, za prebivalce prinesla dvig življenjske ravni in novo kakovost življenja. Tudi kraji v Občini Ljubljana Vič – Rudnik so se hitro razvijali in rasli. V tem kontekstu so bile analizirane in predstavljene možnosti za izgradnjo hiš, objektov družbenega standarda in komunalne infrastrukture. Kljub temu da se ljudje danes pogosto z nostalgijo spominjajo možnosti za gradnjo lastne hiše ali pridobitev stanovanja oziroma velikega števila novo odprtih šol in vrtcev, podatki kažejo, da so vsi ti gradbeni projekti potekali počasi, s postopnim zbiranjem finančnih sredstev in pogo-

⁸⁷ Še enkrat: pogled z mestnega nivoja, *Naša komuna*, oktober 1971, str. 3.

⁸⁸ Poudarek komunalnemu razvoju, *Naša komuna*, 8. februar 1977, str. 3.

⁸⁹ Krajevna skupnost udarnikov, *Naša komuna*, 6. december 1977, str. 5.

⁹⁰ Nov vodovod, *Naša komuna*, 6. september 1976, str. 5.

sto z vložkom lastnega dela. *Naša komuna* je beležila vse dosežke urbanizacije in modernizacije, ki so hitro prinesle spremembe v urbani in podeželski prostor. Velikokrat so z navdušenjem poročali, kako se razvijajo posamezni kraji oziroma krajevne skupnosti.

Povečana aktivnost na področju individualne gradnje je bila izrazita, gradile so se hiše in vikendi. Za pridobitev stanovanja vse skupine prebivalstva niso imele enakih možnosti, medtem ko so bili krediti za gradnjo preko delovnih organizacij zelo ugodni in lažje dostopni. Kljub temu je gradnja potekala počasi zaradi pomanjkanja gradbenega materiala, zapletov pri pridobivanju dovoljenj ali pomanjkanja finančnih sredstev. Posamezniki so gradili po več let, mnogo-krat ob pomoči družinskih članov in prijateljev. To jim je omogočala samogradnja, ki je bila prevladujoči način reševanja stanovanjskega problema pri individualnih gradnjah. Gradili so, ko so uspeli dobiti material, da so prišli do njega, so morali biti pogosto iznajdljivi. Iznajdljivi pa so morali biti tudi takrat, ko se je zataknilo pri pridobivanju dovoljenj. Mnogi so gradili na črno, bodisi ker niso uspeli dobiti dovoljenj ali ker so se tako izognili dajatvam in prispevkom. Čeprav se je občina sama borila proti individualnim črnim gradnjam, lahko preberemo, da jih je pogosto tolerirala in jih v končni fazi tudi legalizirala. Moteči so bili le nekateri predeli s celimi soseskami črnih gradenj. Ko so bile hiše in vikendi postavljeni, so jih občani želeli komunalno urediti, želeli so imeti urejen tudi cestni dostop. Z vsemi temi željami so se obračali na občino, od katere so pričakovali, da reši njihove težave. Seveda so pri tem aktivno pomagali tudi sami.

Tudi na področju gradnje objektov družbenega standarda je bilo živahno, a prav tako kot posamezniki se je s pomanjkanjem financ soočala tudi občina, ki je bila ob koncu desetletja med najslabše razvitimi občinami v Sloveniji. Finančne stiske je reševala tako, da je dodatno obremenila svoje občane in delovne organizacije z denarnim samopriskom. Beremo lahko, kako se je večina objektov, od vrtcev in šol do napeljave kanalizacije, vodovoda ali ureditve lokalnih cest financirala iz samopriskov. Mnogo-krat so občani pomagali tudi fizično, saj brez raznih udarniških akcij delo ne bi bilo opravljeno oziroma bi za to potrebovali še več denarja. »*Cesto smo udarniško popravljali, gasilski dom udarniško gradili, elektriko udarniško, kulturni dom bomo udarniško... Poleg tega dajo zastoj se les,*«⁹¹ so izpostavili prebivalci Tomišlja, podobno pa je bilo tudi v drugih krajih. Kljub omejitvam in počasnim spremembam lahko vendarle preko celotnega desetletja zaznavamo izboljšanje življenjskih pogojev in razvoj posameznih krajev v občini, pri čemer so imeli prednost mestni del občine ter večji podeželski kraji.

⁹¹ Krajevna skupnost udarnikov, *Naša komuna*, 6. december 1977, str. 5.

VIRI IN LITERATURA

ČASOPISI

Naša Komuna, 1970–1983.

POPISI PREBIVALSTVA

Popis prebivalstva 1971, Statistični urad republike Slovenije, dostopno na http://www.stat.si/publikacije/pub_popis_1971.asp (21. 3. 2014).

Popis prebivalstva 1981, Statistični urad republike Slovenije, dostopno na http://www.stat.si/publikacije/pub_popis_1981.asp (21. 3. 2014).

DRUGI TISKANI VIRI

Dogovor o temeljih družbenega plana občine Ljubljana Vič - Rudnik za obdobje 1981–1985, Družbeni plan občine Ljubljana Vič - Rudnik za obdobje 1981–1985 (Ljubljana: Skupščina občine Ljubljana Vič - Rudnik, 1981).

LITERATURA

Aplenc, Veronica E.: To Develop the Acceptably Modern: Slovenian Urban Landscape under Socialism: 1969–1982. *Traditiones, zbornik Inštituta za slovensko narodopisje in Glasbenonarodopisnega inštituta ZRC SAZU*, 34, 2005, št. 2, str. 7–22.

Duda, Igor: Adriatic for All: Summer Holidays in Croatia. *Remembering Utopia: The Culture of Everyday Life in Socialist Yugoslavia* (ur. Breda Luthar in Maruša Pušnik). Washington: New Academia Publishing, 2010, str. 289–311.

Duda, Igor: *Pronađeno blagostanje: Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih*. Zagreb: Srednja Europa, 2010.

Filipović, Maša: Stanovanjski vidik izključenosti migrantov v Sloveniji. *Annales, anali za istrske in mediteranske študije, Series historia et sociologia* 15, 2005, št. 1, str. 97–110.

Hudolin, Gašper: Tržaška cesta. *Ljubljana med nostalgijo in sanjami, revija za domoznanske vsebine* 1, 2012, št. 2, str. 51–121.

Leskošek, Vesna: Vpliv rodniškega dopusta na zaposlitev žensk v času socializma. *Žensko delo: Delo žensk v zgodovinski perspektivi* (ur. Mojca Šorn, Nina Vodopivec in Žarko Lazarević). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015, str. 69–85.

Lorenčič, Aleksander: Kako smo živeli v drugi Jugoslaviji: Oris dogajanja v luči izbranih kazalnikov. *Slovenija v Jugoslaviji* (ur. Zdenko Čepič). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015, str. 131–143.

Mandič, Srna: O distribuciji stanovanjskih virov v Sloveniji. *Družboslovne razprave* 3, 1986, št. 4, str. 59–71.

- Patterson, Patrick Hyder: *Bought and Sold: Living and Losing the Good Life in Socialist Yugoslavia*. Ithaca, London: Cornell University Press, 2011.
- Petru, Duša: Družinsko življenje v Trnovem pred vojno in danes. *Problemi, revija za kulturo in družbena vprašanja* 20, 1982, št. 9–10, str. 71–82.
- Prinčič, Jože: Modernizacija in gospodarski razvoj Slovenije (1945–1991). *Podobe modernizacije: Poglavja iz gospodarske in socialne modernizacije Slovenije v 19. in 20. stoletju* (ur. Žarko Lazarevič in Aleksander Lorenčič). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2009, str. 160–209.
- Pušnik, Maruša: Flirting with Television in Socialism: Ploretarian Morality and the Lust for Abundance. *Remembering Utopia: The Culture of Everyday Life in Socialist Yugoslavia* (ur. Breda Luthar in Maruša Pušnik). Washington: New Academia Publishing, 2010, str. 227–258.
- Rendla, Marta: Stanovanjska politika v socialističnem obdobju – vloga države in samoodgovornost. *Pomisli na jutri: O zgodovini (samo)odgovornosti* (ur. Andrej Studen). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012, str. 209–222.
- Rendla, Marta: Založenost trga z blagom za široko potrošnjo v Sloveniji v času socializma. *Med trgov in državo. Cikli in prelomi v zgodovini* (ur. Nina Vodopivec). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2014, str. 111–141.
- Rendla, Marta: Življenjska raven Slovencev v drugi Jugoslaviji. *Slovenija v Jugoslaviji* (ur. Zdenko Čepič). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015, str. 171–199.
- Repe, Božo: »Tihotapijo vse, razen ptičjega mleka«: Vpliv nakupovalnega turizma na kulturne spremembe in način življenja v Sloveniji po drugi svetovni vojni. *Zgodovina za vse* 5, 1998, št. 2, str. 90–96.
- Vodopivec, Peter: *Od Poblinove slovnice do samostojne države: Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2006.
- Wallerstein, Immanuel: *Uvod v analizo svetovnih sistemov*. Ljubljana: Založba /cf, 2006.

today. Using the case of the Municipality of Ljubljana Vič - Rudnik, the paper presents and analyses a segment of the daily life in socialism that was related to individual and public housing construction. The authoress describes a variety of strategies that both individuals and the municipality employed in pursuing their set goals. The 1970s, which are presented in detail here, saw a rise in the standard of living and a new quality of life, in spite of the unstable economic situation and hardline politics. The aforementioned period saw a major boom in private and public construction activities. There were building sites everywhere – of houses, holiday cottages, schools, kindergartens, roads, and other municipal infrastructure.

Even though people tend to remember the 1970s with nostalgia, the data reveal that the construction was sluggish, due to the lack of funds and construction materials. Private housing construction projects took years and often required the assistance of family members and friends. Their completion was made possible with the self-build approach, which prevailed in individual housing. Many houses were built illegally, either due to difficulties in obtaining building permits or because it was less costly to avoid the payment of multiple permits. The municipality was faced with the lack of funding as well and addressed the problem by levying additional self-imposed contributions on its citizens and work organisations. Most constructions of the so-called social standard, ranging from kindergartens and schools to the installation of the sewerage and water distribution systems and the local road network, were funded through self-imposed contributions. Citizens would also contribute their labour, as many projects would have never been completed without volunteer efforts.

The paper mainly draws on the former municipal gazette *Naša komuna* [Our Commune], which diligently reported on the events and progress made around the municipality. Even though the articles were often concerned with current political developments, they provide an interesting reading material for a better understanding of the daily life during the period in question. Much like municipal gazettes today, this one, too, featured citizens' articles on the latest accomplishments in their localities, e.g., new roads, water distribution systems, sewerage, electrical installations, kindergartens and schools, cultural and sport activities, or difficulties facing them.

S U M M A R Y

Houses, kindergartens, schools, roads. Construction in the Municipality of Ljubljana Vič - Rudnik

The period from the mid-1960s to the second half of the 1970s is regarded as Yugoslavia's golden age, which ushered in a lifestyle that many still remember